

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Γλωσσική Επαφή

Ενότητα 2: «Δανεισμός» / Παρεμβολή [interference]

Ελένη Καραντζόλα – Μίλλυ Νικολού

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

1. Σκοποί ενότητας

2. Περιεχόμενα ενότητας

- Προβλέψεις και περιορισμοί σχετικά με τον δανεισμό / παρεμβολή.
- Κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν την αναγόμενη-σε-επαφή γλωσσική αλλαγή.
- Μηχανισμοί παρεμβολής.
- Κλίμακα δανεισμού: αλλαγές στο λεξιλόγιο και στη δομή.
- Φαινόμενα γλωσσικής επαφής στη Μεσόγειο κατά τους Μέσους χρόνους.
- Σύγχρονα παραδείγματα δανεισμού / παρεμβολής στις αραβόφωνες χώρες.
- Η περίπτωση των κατταδοκικών διαλέκτων.
- Η έννοια της «γλωσσικής περιοχής» [linguistic area / Sprachbund]: Το παράδειγμα των Βαλκανίων.

3. Έννοιες – Λέξεις κλειδιά

Δανεισμός, παρεμβολή, γλωσσική αλλαγή, μηχανισμός παρεμβολής, λεξιλόγιο, δομή, γλωσσική περιοχή

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΑΝΑΓΟΜΕΝΕΣ-ΣΕ-ΕΠΑΦΗ: ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Στο ερώτημα τι τύποι γλωσσικών αλλαγών θεωρείται ότι είναι αποτέλεσμα επαφής, η απάντηση που συνήθως δίνεται είναι ότι «οποιαδήποτε γλωσσική αλλαγή η οποία θα ήταν λιγότερο πιθανό να συμβεί έξω από μια ιδιαίτερη κατάσταση επαφής οφείλεται/μπορεί να αναχθεί, τουλάχιστον εν μέρει, σε γλωσσική επαφή».

Διακρίνονται δύο βασικές κατηγορίες αλλαγών:

1. οι άμεσες μεταφορές από τη γλώσσα-προέλευσης
2. οι έμμεσες συνέπειες (π.χ. ύστερες συνέπειες, για λόγους εσωτερικής ισορροπίας του συστήματος).

Ένα άλλο βασικό ερώτημα που τίθεται αφορά το κατά πόσο υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που ΔΕΝ μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού.

I. ΝΑΙ, υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που δεν μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού.

(α) Έχει υποστηριχτεί ότι τα γραμματικά στοιχεία μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού:

- μόνο εάν από τυπολογική άποψη ταιριάζουν με τη δομή της γλώσσας-υποδοχής (Meillet)
- μια γλώσσα δέχεται ξένα δομικά στοιχεία μόνο εάν ανταποκρίνονται στις δικές της τάσεις εξέλιξης (Sapir, Jakobson).

Αντιπαράδειγμα: στις ελληνικές διαλέκτους της Μ. Ασίας η κλιτική ονοματική μορφολογία αντικαταστάθηκε εν μέρει από την τουρκική συγκολλητική. Π.χ. στη διάλεκτο του Fertek: *néka* (= γυναίκα), *nékayu* (= της γυναίκας), *nékes* (= οι γυναίκες), *nékezyu* (= των γυναικών).

(β) Ο πιο συνήθης περιορισμός στην παρεμβολή αφορά την *ιεραρχική σειρά* με την οποία συμβαίνουν οι αλλαγές: προηγούνται οι λέξεις, η γραμματική έπεται - και αν. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η ιεραρχική αυτή σειρά ισχύει για όλες τις περιπτώσεις όπου οι άνθρωποι που είναι υπεύθυνοι για τους νεωτερισμούς είναι ρέοντες ομιλητές της γλώσσας-υποδοχής. Ωστόσο εάν γνωρίζουν τη γλώσσα-υποδοχής μόνο ως δεύτερη (και πλημμελώς), τα πρώτα γλωσσικά στοιχεία που αποτελούν αντικείμενο παρεμβολής είναι δομικά, όχι λεξικά.

Ένας άλλος περιορισμός που έχει προταθεί είναι ότι οι αναγόμενες-σε-επαφή αλλαγές τείνουν να καταστήσουν το γλωσσικό σύστημα πιο «φυσικό», είναι λιγότερο *μαρκαρισμένες*. Η γενική ιδέα που υπάρχει από πίσω είναι ότι οι αναγόμενες-σε-επαφή αλλαγές οδηγούν σε *απλοποίηση*. Παραδόξως, έχει υποστηριχτεί και ο διαμετρικά αντίθετος περιορισμός, ότι δηλαδή η παρεμβολή καθιστά πάντα το γλωσσικό σύστημα πιο *περίπλοκο*, κάνοντάς το λιγότερο «φυσικό».

II. ΟΧΙ, δεν υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που δεν μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού.

Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η απάντηση στο τι μπορεί να υιοθετηθεί από τη μία γλώσσα στην άλλη είναι: «οτιδήποτε». Για όλους τους προτεινόμενους περιορισμούς από τους υποστηρικτές της πρώτης άποψης υπάρχουν αντιπαραδείγματα, όπως στην περίπτωση των καππαδοκικών. [Το βάρος της απόδειξης ότι υπάρχουν όντως περιορισμοί πέφτει σε όσους προτείνουν νέους περιορισμούς.]

ΚΛΙΜΑΚΑ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ (Thomason 2001)

1. *Περιστασιακή επαφή* (οι δανειζόμενοι δεν χρειάζεται να είναι ρέοντες ομιλητές της γλώσσας-προέλευσης, και/ή παρουσία λίγων δίγλωσσων μεταξύ των ομιλητών της γλώσσας που δανείζεται): δανεισμός μόνο μη βασικού λεξιλογίου.

Λεξιλόγιο: μόνο λέξεις μη γραμματικές, κυρίως ονόματα, αλλά επίσης ρήματα, επίθετα και επιρρήματα.

Δομή: Τίποτε.

☀ Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δάνεια της αγγλικής από τη γαλλική, όπως *chaise longue*, *hors d'oeuvre*, *bonbon* κ.ά.

Απλός λεξιλογικός δανεισμός υπάρχει ακόμη και σε περιπτώσεις παντελούς απουσίας διγλωσσίας οποιουδήποτε είδους, π.χ. η λέξη *ταμπού* (James Cook, 1777, Tonga), βλ και παρακάτω.

2. *Λίγο πιο στενή επαφή* (οι δανειζόμενοι πρέπει να είναι σχεδόν ρέοντες δίγλωσσοι, αλλά ίσως είναι μειοψηφία μεταξύ των ομιλητών της γλώσσας που δανείζεται): γραμματικές λέξεις και ισχνός δομικός δανεισμός.

Λεξιλόγιο: γραμματικές λέξεις (σύνδεσμοι, επιρρηματικά μόρια, όπως το *then*) καθώς και μη γραμματικές λέξεις – και εδώ μη βασικό λεξιλόγιο

Δομή: μόνο ελάσσονες δομικοί δανεισμοί. Στο φωνολογικό επίπεδο νέα φωνήματα μόνο στις δάνειες λέξεις. Στο συντακτικό επίπεδο νέες λειτουργίες για προϋπάρχουσες δομές, ή ευρύτερη χρήση σπάνιων σειρών όρων.

☀ Χαρακτηριστική η επίδραση της αραβικής στις γλώσσες πολλών ομιλητών για τους οποίους η κλασική αραβική είναι η ιερή γλώσσα της μουσουλμανικής τους θρησκείας. Π.χ. χρήση αραβικών φωνημάτων στην τουρκική σε δάνεια από την αραβική, παρουσία του συμπλεκτικού συνδέσμου *wa* της αραβικής.

3. *Πιο έντονη επαφή* (περισσότεροι δίγλωσσοι, στάσεις και άλλοι κοινωνικοί παράγοντες που ευνοούν το δανεισμό): εξίσου βασικό και μη βασικό λεξιλόγιο, μέτριος δομικός δανεισμός

Λεξιλόγιο: δανεισμός περισσότερων λειτουργικών λέξεων, εν μέρει και βασικό λεξιλόγιο ακόμη και σε κλειστά σύνολα όπως οι αντωνυμίες και τα αριθμητικά, παραγωγικά επιθήματα (π.χ. *-able/ible*).

Δομή: σημαντικότεροι δομικοί δανεισμοί, χωρίς όμως να οδηγούν σε σημαντικές τυπολογικές διαφοροποιήσεις. Στη φωνολογία προσθήκη νέων φωνημάτων ακόμη και στο αυτόχθον λεξιλόγιο, προσωδιακά χαρακτηριστικά όπως η θέση του τόνου κ.ά. Στη σύνταξη αλλαγές στη σειρά όρων (π.χ. από ΥΡΑ → ΥΑΡ), στη σύνταξη της παράταξης και της υπόταξης. Στη μορφολογία, προσθήκη κλιτικών επιθημάτων.

☀ Δανεισμός της ιρανικής οσσετικής από τις καυκασιανές γλώσσες, κυρίως τη γεωργιανή: έντονος λεξιλογικός δανεισμός, εξάπλωση γλωττιδικών *stops* σε αυτόχθονες λέξεις και όχι μόνο σε δάνεια, προσθήκη νέων πτώσεων στο παραδοσιακό ινδοευρωπαϊκό σύστημα, συγκολλητική έκφραση της πτώσης και του αριθμού, σειρά όρων ΥΑΡ.

4. Πολύ έντονη επαφή (εκτενέστατη διγλωσσία μεταξύ των ομιλητών της γλώσσας που δανειίζεται, παρουσία ισχυρών κοινωνικών παραγόντων): έντονος λεξιλογικός δανεισμός σε όλα τα τμήματα του λεξιλογίου, έντονος δομικός δανεισμός.

Λεξιλόγιο: σχεδόν τα πάντα.

Δομή: ακόμη και δομικοί δανεισμοί που καταλήγουν σε τυπολογικές αλλαγές στη δανειζόμενη γλώσσα. Στη φωνολογία, απώλεια ή προσθήκη ολόκληρων φωνητικών/φωνολογικών κατηγοριών. Στη σύνταξη σημαντικές αλλαγές σε χαρακτηριστικά όπως η σειρά όρων, η άρνηση, η παράταξη, η υπόταξη, η σύγκριση κ.ά. Στη μορφολογία σημαντικές αλλαγές, όπως η αντικατάσταση της κλιτικής μορφολογίας από συγκολλητική (ή αντίστροφα), προσθήκη ή απώλεια μορφολογικών κατηγοριών κ.ά.

☀ Ελληνικές διάλεκτοι Μ. Ασίας: έντονος λεξιλογικός δανεισμός και σε γραμματικές και σε πλήρεις λέξεις (ονόματα, ρήματα, συνδετικά, ερωτηματικό μόριο κ.ά.). Αντικατάσταση οδοντικών τριβόμενων, δανεισμός φωνολογικών και μορφοφωνημικών κανόνων, π.χ. φωνηεντική αρμονία. Στη διάλεκτο του Ουλαγάτς, αντικατάσταση της κλιτικής μορφολογίας με συγκολλητική. Στη σύνταξη, συχνή παράλειψη του άρθρου, εγκατάλειψη γραμματικού γένους, σχηματισμός αναφορικών προτάσεων σύμφωνα με τα τουρκικά πρότυπα (πρβλ. κείμενο παραμυθιού από το Ουλαγάτς).

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις:

► Κάθε κλίμακα δανεισμού αποτυπώνει κάποια *ενδεχόμενα*, όχι στατιστικές πιθανότητες. Αποτυπώνει δηλαδή *τάσεις*, όχι *βεβαιότητες*. Οι περισσότερες εξαιρέσεις προέρχονται από περιπτώσεις επαφής στις οποίες εμπλέκονται δύο τυπολογικά παρόμοιες γλώσσες. Με άλλα λόγια, η **τυπολογική απόσταση** ανάμεσα σε δύο γλώσσες που βρίσκονται σε επαφή είναι σημαντικός παράγοντας για την πρόβλεψη του είδους του δανεισμού: γλώσσες που τυπολογικά διαφέρουν παρακολουθούν αρκετά κοντά την κλίμακα, ενώ γλώσσες που είναι τυπολογικά παρόμοιες δεν το κάνουν.

► Το δεύτερο στοιχείο που παίζει καθοριστικό ρόλο στην κλίμακα δανεισμού είναι καθαρά γλωσσολογικό: πιο εύκολα γίνονται αντικείμενα δανεισμού τα πιο αδόμητα στοιχεία από ό,τι αυτά που εντάσσονται σε κλειστές δομές.

ΓΛΩΣΣΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΝΑΓΟΜΕΝΗ-ΣΕ-ΕΠΑΦΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Οι γλωσσικοί παράγοντες που παρουσιάζονται στη συνέχεια είναι ναί μεν σημαντικοί, λιγότερο όμως σημαντικοί από τους κοινωνικούς παράγοντες που ήδη εξετάσαμε και πολύ λιγότερο σημαντικοί από την επίδραση των στάσεων των ομιλητών. Λέγοντας «λιγότερο σημαντικοί» εννοούμε ότι οι γλωσσικοί παράγοντες μπορούν να εξουδετερωθούν από κοινωνικούς παράγοντες που ωθούν προς την αντίθετη κατεύθυνση.

➤ Ο μαρκαρισμένος/αμαρκάριστος χαρακτήρας των γλωσσικών στοιχείων

Στις περιπτώσεις του δανεισμού, παίζει μικρό ρόλο, γιατί οι δανειστές έχουν μάθει τις δομές της γλώσσας πηγής και μπορούν να δανειστούν εξίσου μαρκαρισμένα και αμαρκάριστα στοιχεία. Τα μαρκαρισμένα στοιχεία της ΓΣ (επειδή είναι δυσκολότερα στην εκμάθηση) είναι λιγότερο πιθανό να τα μάθει μια ομάδα που μετακινείται γλωσσικά και άρα πιο απίθανο να εμφανίζονται στη ΓΣ₂.

➤ Ο βαθμός ένταξης των στοιχείων στο γλωσσικό σύστημα

Τα στοιχεία που είναι περισσότερο ενταγμένα σε εγκιβωτισμένες δομές είναι λιγότερο πιθανό να αποτελέσουν αντικείμενο δανεισμού και επίσης λιγότερο πιθανό να μεταφερθούν από τη μητρική γλώσσα μιας ομάδας στη ΓΣ₂. Στην πράξη αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την κλιτική μορφολογία, και αυτός είναι ο βασικός λόγος που η κλιτική μορφολογία έχει την τάση να καθυστερεί σε σχέση με άλλα μέρη της γραμματικής σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις παρεμβολής.

➤ Η τυπολογική απόσταση ανάμεσα στη γλώσσα-πηγή και τη γλώσσα-στόχο

Η πρόβλεψη είναι η ακόλουθη: ακόμη και στοιχεία που είναι πάρα πολύ μαρκαρισμένα ή πάρα πολύ ενταγμένα σε interlocking δομή ανταλλάσσονται ανάμεσα σε τυπολογικά παρόμοια συστήματα. Αυτό ισχύει συχνά στις περιπτώσεις *διαλεκτικού δανεισμού*, όπου πολύ συχνά ο δανεισμός είναι συχνός ακόμη και στην κλιτική μορφολογία. Ισχύει όμως και στο δανεισμό μεταξύ γλωσσών.

Για παράδειγμα, στη βαλκανική γλωσσική περιοχή, που θα εξετάσουμε στη συνέχεια, η μεγλενο-ρουμανική πρόσθεσε ρηματικά επιθήματα που δηλώνουν πρόσωπο/αριθμό, τα οποία δανείστηκε από τη βουλγαρική (σλαβική γλώσσα), στους πλήρως κλινόμενους ρουμανικούς τύπους. Δηλαδή, σε ρήματα όπως το *aflu* (= βρίσκω) και *afli* (= βρίσκεis), η προσθήκη των πλεοναστικών επιθημάτων της βουλγαρικής *-m* (1ο ενικού) και *-š* (2^ο ενικού) έδωσε τους τύπους *aflum* και *afliš*.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΑΝΑΓΟΜΕΝΗ-ΣΕ-ΕΠΑΦΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Το πιο σημαντικό ερώτημα που τίθεται εδώ είναι το εξής: γιατί κάποιες κοινότητες δανείζονται ξένες λέξεις μαζί με ξένα πολιτισμικά στοιχεία, ενώ άλλες δημιουργούν γηγενείς λέξεις για ξένα δάνεια; Είναι προφανές ότι οι διαφορές ανάμεσα σε αυτούς τους δύο τύπους κοινοτήτων προέρχονται από διαφορές στις στάσεις των ομιλητών, που σε καμία περίπτωση δεν σχετίζονται με το επίπεδο διγλωσσίας.

Για παράδειγμα οι Salish της Μοντάνα έχουν την τάση να δημιουργούν νέες λέξεις στη γλώσσα τους για νέα αντικείμενα που εισέρχονται στη ζωή τους, αντί να δανείζονται τους αγγλικούς όρους. Χρησιμοποιούν επίσης πολύ συχνά τον σημασιολογικό δανεισμό [calque]. Στον αντίποδα, άλλες κοινότητες όπως οι ομιλητές της Μα'ά στην Τανζανία (ή της Laha στην Ινδονησία) δανείζονται τόσο πολύ που η αρχική γλώσσα έχει διαβρωθεί από το ξένο λεξιλόγιο και τη γραμματική, ενώ παραμένει μόνο ένα μικρό μέρος του γηγενούς λεξιλογίου - στην περίπτωση της Μα'ά, του βασικού λεξιλογίου. Η αρχική χουσιτική γραμματική έχει αντικατασταθεί από τις γραμματικές δύο γειτονικών γλωσσών Bantu. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κοινότητα, παρά την ύπαρξη πλήρως δίγλωσσου πληθυσμού, αντιστάθηκε στη γλωσσική μετακίνηση στην κυρίαρχη γλώσσα, δείχνοντας προσηλωση στην εθνοτικά-κληρονομημένη γλώσσα και διατηρώντας την πιο καίρια συνιστώσα της γλώσσας, το λεξικό.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΕΠΑΦΗΣ

➤ Απώλεια χαρακτηριστικών

Η απώλεια φωνολογικών χαρακτηριστικών λόγω γλωσσικής επαφής είναι πολύ σύνηθες φαινόμενο. Για παράδειγμα, διάφορες ελληνικές διάλεκτοι της Μ. Ασίας έχασαν τα χαρακτηριστικά για την ελληνική ηχηρά και άηχα μεδοντοντικά τριβόμενα μέσα από τη σύμπτωσή τους με άλλα φωνήματα (κυρίως τα /t/ και /d/) κάτω από την επίδραση της τουρκικής, η οποία δεν διαθέτει τέτοια φωνήματα.

Εξίσου συνηθισμένα είναι και η απώλεια *μορφολογικών* και *συντακτικών* χαρακτηριστικών. Για παράδειγμα μια διάλεκτος της λετονικής (βαλτική γλώσσα) απώλεσε την κατηγορία του γραμματικού γένους ως αποτέλεσμα αναγόμενης-σε-μετακίνηση παρεμβολής από την Livonian, μια ουραλική γλώσσα.

➤ Προσθήκη χαρακτηριστικών

Είναι εύκολο να βρεθούν παραδείγματα σε όλα τα γλωσσικά υποσυστήματα, του λεξιλογίου συμπεριλαμβανομένου. Για παράδειγμα οι αγγλικές λέξεις *shah* (από την περσική) και *rotlatch* (από την Chinook Jargon) είναι δάνειες λέξεις για δάνειες έννοιες, όχι αντικαταστάσεις για αγγλικές λέξεις που υπήρχαν πριν.

Στη φωνολογία χαρακτηριστική είναι η προσθήκη φωνημάτων «κλικ» σε ορισμένες νότιες Bantu γλώσσες της Αφρικής, μεταξύ των οποίων και η ζουλού, ως αποτέλεσμα δανεισμού από τις γλώσσες Khoisan.

Στη μορφολογία, οι αγγλικές αντωνυμίες *I* και *you* εισήχθησαν στην τάι, χωρίς ωστόσο να αντικαταστήσουν το σύνολο των αντωνυμιών που ήδη χρησιμοποιούνταν.

➤ Αντικατάσταση παλαιών γηγενών χαρακτηριστικών από νέα χαρακτηριστικά παρεμβολής

Και αυτός ο τύπος εμφανίζεται τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στα άλλα γραμματικά υποσυστήματα.

Στη φωνολογία, η αντικατάσταση δεν είναι πάντα μια διακριτή κατηγορία, γιατί, όπως αναφέρθηκε και πριν, τα φωνήματα που χάνονται συνήθως συνενώνονται με άλλα φωνήματα παρά εξαφανίζονται τελείως, ενώ τα φωνήματα που προστίθενται συνήθως αντικαθιστούν άλλα προϋπάρχοντα, τουλάχιστον σε ορισμένες λέξεις.

Στη μορφολογία και τη σύνταξη όμως, οι αντικαταστάσεις είναι διακριτές, και πολύ πιο κοινές, σε σχέση με τις απώλειες και τις προσθήκες. Η αλλαγή της *βασικής σειράς των όρων της πρότασης* ανήκει σε αυτή την κατηγορία, χωρίς να είναι η μόνη: π.χ. η ακκαδική, μια σημιτική γλώσσα που κληρονόμησε τη σειρά PYA από την πρωτο-σημιτική, απέκτησε δομή YAP από τη σουμεριακή.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ/ ΠΑΡΕΜΒΟΛΗΣ ΣΤΙΣ ΑΡΑΒΟΦΩΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

Γλωσσική επαφή και σύγκρουση στον αραβόφωνο κόσμο → Ύπαρξη ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ της πρότυπης ή επίσημης γλώσσας (fusha) και ποικίλων τοπικών διαλέκτων της αραβικής.

► Μελέτη περίπτωσης: η αραβική των τοπικών νέων στο Lebanese Broadcasting Corporation (LBC)

Διεπίδραση μεταξύ επίσημης αραβικής (ΕΑ) και καθομιλουμένης λιβανέζικης (ΚΛ) στη σφαίρα της τηλεόρασης (Al Batal 2002). → Γλωσσική ένταση, όχι σύγκρουση ανάμεσα σε αυτές τις δύο ποικιλίες της αραβικής → Δεν τίθεται θέμα επιλογής μίας από τις δύο γλώσσες: η ΕΑ και η ΚΛ συνυπάρχουν και αναπτύσσονται σε συγκεκριμένα πεδία χρήσης η καθεμία.

→ Διαμόρφωση μεικτής γλωσσικής ποικιλίας στα δελτία ειδήσεων του LBCI(nternational), με κύρια χαρακτηριστικά:

- 1) τη λεξική και συντακτική βάση της ΕΑ
- 2) την εμφάνιση φωνολογικών και μορφοσυντακτικών στοιχείων της ΚΛ

Ενώ δηλαδή το δελτίο ξεκινά κανονικά στην ΕΑ, και ακολουθεί η παρουσίαση των τοπικών (λιβανέζικων) νέων από τον παρουσιαστή στην ΕΑ, οι δημοσιογράφοι που παρουσιάζουν τα ρεπορτάζ σχετικά με τη λιβανέζικη εθνική επικαιρότητα (αλλά όχι με την αραβική ή διεθνή) χρησιμοποιούν ένα «μείγμα» ΕΑ και ΚΛ. Η μεικτή αυτή γλωσσική ποικιλία είναι γνωστή ως *επίπεδο ύφους* (register).

Πρόκειται για μια περίπτωση *διαλεκτικής παρεμβολής*. → Η ΚΛ, ως μητρική γλώσσα, παρεμβάλλεται συχνά στα ρεπορτάζ του LBCI, κάνοντας έκδηλη την παρουσία της σε φωνολογικό και μορφολογικό επίπεδο → Αποτέλεσμα: η δημιουργία μιας λιβανέζικης εκδοχής της ΕΑ.

► Χαρακτηριστικά του επιπέδου ύφους του LBCI (Al Batal 2002: 96-102)

- *Κυριαρχία λεξιλογίου και συντακτικών δομών της ΕΑ*

Το πιο αναμενόμενο χαρακτηριστικό αυτού του επιπέδου ύφους είναι η εκτενής βάση της ΕΑ που περιλαμβάνει τις ίδιες **συντακτικές δομές** καθώς και **λεξιλογικά στοιχεία** που θα βρίσκαμε σε οποιαδήποτε δελτίο ειδήσεων αποκλειστικά στην ΕΑ. Ωστόσο, συχνά παρεισφρέουν και ορισμένα στοιχεία από την ΚΛ, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα δελτίου του LBCI. Τα στοιχεία αυτά δίνονται σε έντονη γραφή:

bi-ʔitʕaar within-context		muteebafit keeping up with		at-tatʕawwurat the-developments		bi-j-januub in-the-South
wa-tahdiidan and-particularly	bi-arnuun in-Arnun	tlaʔʔa received(3MS)		raʔiis head	al-hukuume the-cabinet	ittisʕaal contact
heetifi phone	min from	s-safiir the-ambassador		l-faransi the-French	meewal dealt with(3MS)	maa what
tawasʕsʕalit arrived(3FS)	la- ilu to-it	lijnit committee		tafeehum understanding	niiseen April	bi-xusʕuusʕ in-regard
al-ittisʕaaleet the-contacts	as-suneeʔiyyi the-bilateral	illi that	raħ FUT	yʔuum undertake(3MS)	fi-ya -them	raʔiisayy heads
el-wafdayn the-two delegations		l-faransi the-French		wa-l-amriiki and-the-American	maʕ with	al-atʕraaf the-parties
al-maʕniyye. the-concerned.	masʕaadir Sources	muʔarrabe close		min from	il-lijne the-committee	
afeedit commended(3FS)		bi-l-mawʔif -the-position		l-faransi the-French	illi which	wasʕafit-u described(3FS)-it
bi-l-ʔiijeebi as-the-positive	laasiyyama especially	bi-ʔistiʕdeed -readiness		faransa France		li-l-qiyeem for-the-undertaking
bi-l-ittisʕaaleet of- the- contacts	al-leezime the-necessary	wa-afeedit and-stated(3FS)			al-masʕaadir the-sources	annu faransa that France
ma ʔafalit NEG closed(3FS)	l-beeb the-door	waʔt illi time that	tahaddasit spoke(3FS)	ʕan about	ittisʕaaleet contacts	suneeʔiyyi. bilateral.

“Within the context of developments in the South and in Arnun in particular, the Prime Minister received a phone call from the French ambassador regarding [the decisions] arrived at by the April Understanding Committee concerning bilateral contacts which the heads of the American and French delegations will undertake with the concerned parties. Sources close to the committee hailed the French position which they described as positive, especially France’s willingness to initiate the necessary contacts. And the committee stated that France had not closed the door when it talked about bilateral contacts...”

Συνοψίζοντας, τα συχνότερα λεξιλογικά στοιχεία της ΚΛ που παρεισφρέουν στο υπό συζήτηση επίπεδο ύφους είναι τα ακόλουθα:

- *illi* «τον οποίο» (vs. *allatii* κ.λπ.)
- *raħ* μόριο μέλλοντα, αντί του προθήματος *sa-*
- *fii* πρόθεση, αντί της *bi* «μαζί, στο»
- *ha* δεικτικό άρθρο
- *waʔt illi* «όταν»
- χρήση χρονικών εκφράσεων: *bukra* «αύριο», *mbeerih* «χτες», *ballas* «για να αρχίσουμε» κ.ά.

- Απουσία πτωτικών επιθημάτων και παραβίαση κανόνων συμφωνίας της ΕΑ (π.χ. υποκειμένου-ρήματος)
- Οι καταλήξεις των πτώσεων συχνά αγνοούνται. Για παράδειγμα, η ονοματική φράση *ittis^f aal heetifii* ‘τηλεφώνημα’ (βλ. απόσπασμα δελτίου) δε φέρει την κατάληξη της αιτιατικής που απαιτείται από την ΕΑ, αν και είναι σε θέση άμεσου αντικειμένου του ρήματος *tlaʔʔa* ‘δέχτηκε’. Ομοίως, η λέξη *raʔisay* ‘τα δύο πρόσωπα [της αντιπροσωπείας]’ δεν παίρνει την κατάληξη της ονομαστικής πτώσης *-aa*, παρόλο που το συγκεκριμένο ουσιαστικό έχει ρόλο υποκειμένου στο ρήμα *γλιυτ* ‘αναλαμβάνω’.
- Οι κανόνες συμφωνίας υποκειμένου-ρήματος της ΕΑ πολλές φορές παραβιάζονται υπό την επίδραση των κανόνων της ΚΛ, όπως φαίνεται στο ακόλουθο παράδειγμα. Στην ΕΑ, όταν το υποκείμενο του ρήματος αποτελείται από δύο ονομαστικές φράσεις, το ρήμα είναι κατά κανόνα στο δυϊκό αριθμό. Ωστόσο, στην ΚΛ στο ίδιο συντακτικό περιβάλλον το ρήμα παίρνει συμφωνία πληθυντικού, η οποία δηλώνεται στο ρηματικό τύπο *taweeruu* ‘αυτοί εξαφανίστηκαν (γ’πληθ. αρσ.)’.

illaa innu ha-ʃ-ʃaxs^f w-ibn-u **taweeruu** ʃan l-anz^faar
 except that this-the-person and-son-his disappeared(3MP) from the-sights
 “... but this person and his son disappeared from sight.”

- Μια επιπλέον παραβίαση των κανόνων συμφωνίας εμφανίζεται παρακάτω, όπου ο ρηματικός τύπος *tʔalabu* ‘αυτοί ρώτησαν’ παίρνει συμφωνία πληθυντικού (που δηλώνεται μέσω του επιθήματος *-u*), παρά το γεγονός ότι προτάσσεται του υποκειμένου¹ *n-nuweeb* ‘οι αντιπρόσωποι (του Κοινοβουλίου)’.

... id^faafatan ilaa ʔad^fiyyit l-bit^faaʔa l-intixeebiyyi h^fays **tʔalabu**
 ... in addition to issue the-card the-voting where asked(3MP)

n-nuweeb bi-wad^fʕ-a mawd^fiʕ t-tinfiiz
 the-representatives for-placing-it place the-execution.

- Διατήρηση μορφοσυντακτικών στοιχείων της ΚΛ (κυρίως αντωνυμίες και δείκτες τροπικότητας)
  - ✓ Συχνή εμφάνιση της αναφορικής αντωνυμίας *illi* στα δημοσιογραφικά δελτία, με εξαίρεση κάποιες σποραδικές περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιούνται οι αντίστοιχοι τύποι της νόρμας *allaʔii*, *allatii*, κτλ.

¹ Ένα από τα πιο γνωστά χαρακτηριστικά της ΕΑ είναι η ασυμμετρία που παρατηρείται στη συμφωνία υποκειμένου-ρήματος και η οποία εξαρτάται από τη θέση των στοιχείων αυτών. Έτσι, τα προρηματικά υποκείμενα συμφωνούν με το ρήμα σε αριθμό (εκτός από το γένος και το πρόσωπο), ενώ τα μεταρηματικά υποκείμενα δε συμφωνούν με το ρήμα σε αριθμό, αλλά μόνο σε γένος και πρόσωπο. Με άλλα λόγια, αν το υποκείμενο έπεται του ρήματος, τότε το ρήμα εμφανίζεται σε ενικό, ακόμα και αν το υποκείμενο βρίσκεται στον πληθυντικό ή στον δυϊκό αριθμό.

- ✓ Προσάρτηση συγκεκριμένων προθημάτων της ΚΛ, όπως το *b(i)-* για θαμιστικά γεγονότα, το *šam* για τη δήλωση του ενεστώτα διαρκείας και το *raħ*, ως μόριο του μέλλοντα στην πλειονότητα των ρημάτων με μη συνοπτική όψη.

Επίπεδο ύφους LBCI

- b**-yitneewal ha-l-šadʿiyye
- bi**-tjiib šala t-taseešuleet
- l-šusm illi **šam** yidfaš
- illi **raħ** tudraj ša-l-muweezane

Απόδοση

- ‘ασχολείται με αυτό το θέμα’
 ‘(αυτό) απαντά όλες τις ερωτήσεις’
 ‘η ομάδα που πληρώνει αυτή τη στιγμή’
 ‘το οποίο θα συμπεριληφθεί στον προϋπολογισμό’

- ✓ Οι ασθενείς προσωπικές αντωνυμίες, που γενικά στην αραβική γλώσσα εμφανίζονται με τη μορφή επιθημάτων και προσκολλώνται στο ρηματικό θέμα, στο επίπεδο ύφους που εξετάζουμε προέρχονται από την ΚΛ, π.χ. *šal-l-on* ‘(αυτός) τους μίλησε’ *ša šii?-a* ‘ο αδερφός της’, *ajdeed-on* ‘οι πρόγονοί τους’.
- ✓ Συνύπαρξη επιθημάτων σχηματισμού του πληθυντικού για το αρσενικό γένος της ΕΑ και της ΚΛ, π.χ. *keefit l-libneeniyye* ‘όλοι οι Λιβανέζοι’ (ΚΛ) και *l-lubneeniyyiin* (ΕΑ). (→ Ωστόσο, η χρήση των τύπων της ΚΛ για το σχηματισμό του πληθυντικού δεν χρησιμοποιούνται το ίδιο συχνά από όλους τους δημοσιογράφους του LBCI).
- Φωνολογική δομή της ΚΛ (και ιδιαίτερα της ΚΛ των μορφωμένων χριστιανών)
  - ✓ Αντικατάσταση του σταφυλικού φθόγγου [q] της ΕΑ από το γλωττιδικό στιγμικό [ʔ] της ΚΛ, π.χ. *ista šbal* ‘(αυτός) δέχτηκε’, *maw šf* ‘θέση’.
  - ✓ Αντικατάσταση των μεσοδοντικών τριβόμενων φθόγγων της ΕΑ, /θ, ð/ από τους οδοντοφατνιακούς /s, z/, π.χ. στην ΕΑ η λέξη για το ‘αμφίπλευρος’ είναι *aθ-θunaa šγγa*, ενώ στην ΚΛ συναντάται ως *as-sunee šγγe*.
  - ✓ Αποβολή του τελικού χάμζα (ʔ) σε ουσιαστικά όπως *ru šasa* ‘πρόεδροι’, *yuum l-arb ša* ‘Τετάρτη’.
  - ✓ Χρήση *imaala* στην προφορά (πρόκειται για ένα διαδεδομένο φωνολογικό φαινόμενο των λιβανέζικων διαλέκτων, κυρίως των ορεινών, κατά το οποίο το χαμηλό φωνήεν /a/ τρέπεται είτε στο μεσαίο φωνήεν /e/ είτε στο υψηλό φωνήεν /i/). Πρόκειται, δηλαδή, για έναν κανόνα φωνηεντικής ανύψωσης (raising), που αφορά τόσο τα βραχεία όσο και τα μακρά φωνήεντα της γλώσσας, όπως μαρτυρούν και τα ακόλουθα δεδομένα:

Προφορά λέξεων με imaala

bi-ħeeje
 il-muweezane
 šinween
 at-turaaθeet
 mujeereet
 beerak
 yitreefa? maš

Προφορά σύμφωνα με ΕΑ

bi-ħaaaja
 al-muwaazana
 šunwaan
 at-turaaθaat
 mujaaraat
 baaraka
 yataraafaq maša

Απόδοση

‘σε ανάγκη’
 ‘προϋπολογισμός’
 ‘τίτλος’
 ‘κληρονομίες’
 ‘συμβαδίζοντας’
 ‘αυτός συνεχάρη’
 ‘συμπίπτω’

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΝΤΑΣΗ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

► Το γεγονός της ανάμειξης στοιχείων της ΕΑ με στοιχεία καθομιλούμενης αραβικής δεν είναι καινούργιο: είναι ένα αρκετά διαδεδομένο φαινόμενο στη σύγχρονη αραβική.

▪ *Τι είναι αυτό όμως που κάνει αυτή την ανάμειξη κωδίκων να ξεχωρίζει;*

α) το γεγονός ότι εμφανίζεται σε μια επίσημη σφαίρα που ήταν μέχρι πρότινος πεδίο της ΕΑ

β) ο μοναδικός συνδυασμός της λεξικής και συντακτικής βάσης της ΕΑ με τη φωνολογία και ορισμένα συχνότατα μορφοσυντακτικά στοιχεία της ΚΛ.

→ Mahmoud Al Batal (2002): το νέο αυτό επίπεδο ύφους στο LBCI πρέπει να ειπωθεί ως η δημιουργία μιας λιβανέζικης εκδοχής της ΕΑ η οποία εκφράζει τη λιβανέζικη ταυτότητα.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΑΦΗ ΓΛΩΣΣΩΝ

Αναμφίβολα, οι γλώσσες ήρθαν σε επαφή πριν χιλιάδες χρόνια, ίσως και από την αρχή του είδους, ή έστω πολύ κοντά σε αυτή, όταν οι άνθρωποι μίλησαν περισσότερες της μίας γλώσσες. Δεν παραξενεύει το γεγονός ότι αυτό το σημείο εκκίνησης δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια – μπορεί να είναι 100.000 χρόνια πριν, ή 200.000 ή και περισσότερα.

Με το πέρασμα από την προϊστορία στην ιστορία, που τοποθετείται στα τέλη της 4^{ης} π.Χ. χιλιετίας στη Μεσοποταμία με την επινόηση της γραφής, βρίσκουμε μαρτυρίες για γλωσσικές επαφές στα ντοκουμέντα που σώζονται από όλους και για όλους τους πολιτισμούς, όπως τη βαβυλωνιακή ή τη χετιτική. Άλλες αρχαίες γλωσσικές επαφές αποτυπώνονται σε δίγλωσσες επιγραφές, όπως τη στήλη της Ροζέτας (196 π.Χ.) η οποία περιέχει το ίδιο κείμενο σε τρεις γλώσσες: ιερογλυφική αιγυπτιακή, δημοτική αιγυπτιακή, ελληνική. Σε άλλες πάλι πηγές, όπως στην αυτοβιογραφία του Δαρείου ή τις ιστορίες του Ηροδότου υπάρχει ρητή αναφορά σε περιπτώσεις γλωσσικής επαφής.

Αν και πολλές αρχαίες κοινωνίες έμειναν χωρίς γραπτή παράδοση, με αποτέλεσμα να στερούμαστε σήμερα μαρτυριών, οι διαθέσιμες πηγές αρκούν για να δείξουν ότι οι γλωσσικές επαφές, με τα παρεπόμενα κοινωνικά, πολιτικά και γλωσσολογικά αποτελέσματα είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης, και όχι ένα φαινόμενο που περιορίζεται στις εκτενείς, σύγχρονες, τεχνολογικά προηγμένες κοινωνίες.

ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΠΑΦΗΣ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ [ΜΕΣΟΙ ΧΡΟΝΟΙ: 12^{ος}-15^{ος} ΑΙ.]

Η Μεσόγειος ως πολυγλωσσική περιοχή/περιοχή γλωσσική επαφής

Απουσία συστηματικής έρευνας για φαινόμενα επαφής στη μεσαιωνική ελληνική: υποεκπροσώπηση της περιόδου στη διαχρονική μελέτη της ιστορίας της ελληνικής και έμφαση στη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας πέραν εξωτερικών επιδράσεων. Ωστόσο, μετά την κατάκτηση της Κων/λης από τους Σταυροφόρους το 1204, η πολιτική κατάσταση στον ελληνόφωνο χώρο διευκόλυνε τη γλωσσική επαφή ανάμεσα σε ελληνόφωνους και ρομανόφωνους πληθυσμούς στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

Πολλές γλώσσες ακούγονταν και μιλιόντουσαν στην ανατολική Μεσόγειο: ανάμεσά τους ρομανικές γλώσσες, με τις ιταλικές διαλέκτους (κυρίως βενετσιάνικα και γενουάτικα) να κυριαρχούν, γαλλικά και καταλανικά, αλλά επίσης ελληνικά, αραβικά, τουρκικά, σλαβικά κ.ά.

- Διαμόρφωση lingua franca
- Λεξικός δανεισμός ανάμεσα στα ελληνικά και τις άλλες γλώσσες

→ Μορφοσυντακτική παρεμβολή

I. Η Κύπρος υπό τους Λουζινιάν (1192-1489)

Η κυριαρχία της φραγκικής οικογένειας των Λουζινιάν διήρκεσε τρεις αιώνες – στη συνέχεια πήραν τον έλεγχο οι Βενετοί μέχρι το 1570 που η Κύπρος κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς.

- *Κοινωνιογλωσσική κατάσταση στην Κύπρο*

Διάφορες εθνικές ομάδες στην Κύπρο: πλειοψηφία οι ελληνόφωνοι Κύπριοι, Φράγκοι, Ιταλοί (κυρίως Βενετοί και Γεουάτες), Σύριοι (χριστιανοί και μουσουλμάνοι), Αρμένιοι κ.ά.

Μαρτυρίες για παρουσία ελληνόφωνων στην αυλή της Λευκωσίας από την αρχή, και απασχόληση ως γραφειοκρατών στη φραγκική διοίκηση. Κατά συνέπεια, ένας αριθμός κυπρίων ελλήνων μάθαιναν τα γαλλικά ως δεύτερη γλώσσα. <Μετάφραση νομικών κειμένων από τη φραγκική την κυπριακή, π.χ. *Ασσίζες*>. Παράλληλα τεκμηριώνεται η γλωσσική μετακίνηση των Φράγκων προς την ελληνική στα τέλη του 15ου αι.

- **Δομικά φαινόμενα**

- *Απώλεια γενικής αρσ. πληθ. και αντικατάστασή της με αιτιατική*

(1) «θεωρώντα την τάξιν τους Τεμπλιώτες πολλά τιμημένην» (Μαχαιράς)

(2) «παρευτύς ότι το ένκλημαν να γένη τους δανεισιτιόδες εις την αυλήν» (Ασσίζες)

- *Χρήση προθέσεων*

(3) «Περί του ράφτη και απού πάντας τους τεχνίτας» (Ασσίζες)

- *Αναφορική αντωνυμία «ο οποίος» / περιοχές υπό ρομανική κυριαρχία*

«Χρεοστω του κυρ Τζανή Μικέλε υπέρπυρα τα οπία επίρα κι επαράλαβα» (Ολόκαλος)

II. Η Ρόδος κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας των Ιπποτών (1310-1522)

Πρόκειται για μια μοναδική πολιτική κατάσταση: επί δύο αιώνες υπό την κυριαρχία των Ιπποτών του Αγ. Ιωάννου (Hospitallers), οι οποίοι αντιπροσώπευαν μια σημαντική πολιτική και στρατιωτική δύναμη από τον 12^ο αι. κ.ε. Μετά την απώθησή τους από τους Αγ. Τόπους εγκαταστάθηκαν στη Ρόδο, η οποία αποτέλεσε έτσι τη νέα στρατηγική τους θέση στην ανατολική Μεσόγειο μέχρι το 1523 που υπέκυψε στην πολιορκία των Οθωμανών. Ευτυχώς, επιτράπη στους Ιωαννίτες ιππότες να πάρουν μαζί τους στη Μάλτα τα αρχεία τους, η μελέτη των οποίων σήμερα βρίσκεται σε εξέλιξη.

- *Κοινωνιογλωσσική κατάσταση στη Ρόδο από τον 14^ο αι. κ.ε.*

Πληροφορίες αποκλειστικά για την πόλη της Ρόδου, την πρωτεύουσα του νησιού, η οποία αποτελούσε ένα πολυεθνικό, πολύγλωσσο λιμάνι, κύριο σημείο για γλωσσική επαφή στο νησί.

Ειρηνική συνύπαρξη στην πόλη Ελλήνων με Ιταλούς (κυρίως Γεουάτες), Γάλλους, Καταλανούς (Ιππότες → collachium). Μαρτυρίες για παρουσία Τούρκων, Αρμενίων και Εβραίων.

→ Η λατινική πλευρά: πιθανή η παρεμβολή ελληνικών στοιχείων στις ρομανικές ποικιλίες της Ρόδου.

- Μεγάλο τμήμα του λατινικού πληθυσμού που ζούσε στην πόλη της Ρόδου, μεταξύ των οποίων οι νοτάριοι που δούλευαν για τους Ιππότες, πρέπει να είχε γνώση της ελληνικής.
- Οι ίδιοι οι Ιππότες -μια πολύγλωσση ομάδα, όπου υπερίσχυε αρχικά η γαλλική και στη συνέχεια η ιταλική- δεν πρέπει να είχαν γνώση της ελληνικής. Ωστόσο:

«Ετελειωθει ο ζαγκλικης δια χειρος εμου φρα νοελ δε λα μπρω εκ της ροδων καβαλλαρεις τελος. Ει χηρ μεν η γραψασα σεπτεται ταφω η γραφη δε μενουσα εις χρονους πλιροστατους». (ιππότης Noel de la Broue)

→ Η ελληνική πλευρά:

Σημαντικός αριθμός Ελλήνων που ζούσε στην πόλη της Ρόδου ήταν τουλάχιστον δίγλωσσοι, δηλ. μιλούσαν μια ρομανική γλώσσα (ιταλικά ή/και γαλλικά) ως Γ2: υπηρέτες, ναυτικοί (π.χ. Μιχαήλ Ρόδιος), άλλοι επαγγελματίες (Ayme Cassien), νοτάριοι.

→ Πηγές:

- Λιμενίτης, «Η άλωση της Ρόδου»
- Αρχείο Ιπποτών (κυρίως έγγραφα στα λατινικά, πολύ λίγα στα ελληνικά)
- Έγγραφα από διπλωματικές επαφές Ιωαννιτών Ιπποτών και Οθωμανών

ΔΑΝΕΙΑ

A. Λεξιλόγιο

Λιμενίτης: μπουνιάλα < ιτ. pugnale
                            φέστα   < ιτ. festa
μανιγόρδος < ιτ. manigoldo

Έγγραφα: βηζαρίσει < ιτ. notifichera

B. Μορφοσύνταξη

(1) «... και να δίδη πάντοτε μαντάτον **από** κουρσάρικα κατελάνικα»

“... e che sempre auisi dele fuste **de** corsair Catellanj...”

(Τσιρπανλής 1968)

(2) «... διατιν το τελος τις πραξης αυτις θοροντα unenπραμα **πια καλιωτερα** να τελιοθη μετα τον...»

(Lefort 1981, διπλωματική αλληλογραφία Μαγίστρου Pierre d'Aubusson, περ. 1489)

Συμπερασματικά: στέρεη τεκμηρίωση του λεξιλογικού δανεισμού, πιο δύσκολο να καταδειχτεί μορφοσυντακτική παρεμβολή, λόγω του περιορισμένου υλικού.

III. Βενετοκρατούμενη Κρήτη (1211-1669)

Σχετικά μικρός αριθμός Βενετών, σε σχέση με τους ντόπιους, εγκαταστάθηκε στο νησί, στις μεγάλες πόλεις, κυρίως τον Χάνδακα, την πρωτεύουσα της Κρήτης, χωρίς να έρχεται σε επαφή με τον αγροτικό πληθυσμό.

Όπως προκύπτει από τα νοταριακά έγγραφα, από τα τέλη του 13^{ου} αι. υπήρξαν μικτοί γάμοι ανάμεσα στις δύο κοινότητες και μεγαλύτερη προσέγγιση από τον 14^ο αι. κ.ε.

Αρχικά φαίνεται πιθανό ότι Έλληνες έμαθαν τη βενετσιάνικη διάλεκτο, αφού οι Βενετοί αντιπροσώπευαν την ανώτερη τάξη και είχαν λιγότερα κίνητρα να μάθουν τη γλώσσα των χαμηλότερων στρωμάτων. Η άλλη πλευρά του νομίσματος, είναι η αυξανόμενη γνώση της ελληνικής μεταξύ των Βενετών, όπως μαρτυρά και η λογοτεχνική παραγωγή από συγγραφείς ιταλικής καταγωγής (π.χ. Φαλιέρος, Ντελλαπόρτας, Κορνάρος κ.λπ).

Πιθανώς να υπήρξε μετακίνηση των Ιταλών προς την ελληνική (μαρτυρίες περιηγητών, νοταριακά έγγραφα αποκλειστικά στην ελληνική κ.ά.)

ΤΥΠΟΙ ΜΕΛΛΟΝΤΑ (θε να)

Προτάσεις για ανάπτυξη κατασκευής θα + παρεμφατικός τύπος

1. Horrocks 1997

να + υποτακτική (με μελλοντική αναφορά)

ενίσχυσή του με τη συντετηγμένη μορφή *θε* (3^ο εν. του θέλει στην απρόσωπη χρήση του)

2. Joseph & Pappas 2002

θέλω + απαρέμφατο → *θέλω ίνα + υποτακτική* → *θέλει γράφει* (< *θέλω γράφω*) → *θέλει* (απρόσωπο) {*ίνα +*} παρεμφατικό τύπο → *θε να + υποτακτική*, όλα με μελλοντική αναφορά

3. Markopoulos 2008

«Άλλου ερημίαν επεθυμά, άλλον θέ να πτωχάνη» (Σαχλίκης)

«φένετε ώτι θέ να φεύγι από το δίκαιον καί να φάγι το εδικό μου με πονηρίες μεγάλες» (Σουριανός, 1582)

- Παλαιά βενετική: *vol* (3^ο εν. / πληθ) ήδη στα τέλη του 12^{ου} αι. ΠΡΙΝ την εμφάνιση κατασκευών θε να στα ελληνικά, μοτίβο που γενικεύτηκε και στο 2^ο εν. στις σύγχρονες διαλέκτους της περιοχής της Βενετίας.

Εύλογο να υποθέσουμε ότι το μοτίβο αυτό διευκόλυνε τη διάδοση του βουλευτικού *θε να* σε άλλα γραμματικά πρόσωπα εκτός του 3^{ου} εν., μια εξέλιξη που τελικά οδήγησε στην γραμματικοποίησή τους ως κατασκευής με αναφορά στο μέλλον.

Γλωσσική Επαφή

Διάλεξη #6

Η έννοια της «γλωσσικής
περιοχής» [linguistic area /
Sprachbund]:

Το παράδειγμα των Βαλκανίων

Γλωσσική περιοχή [linguistic area]

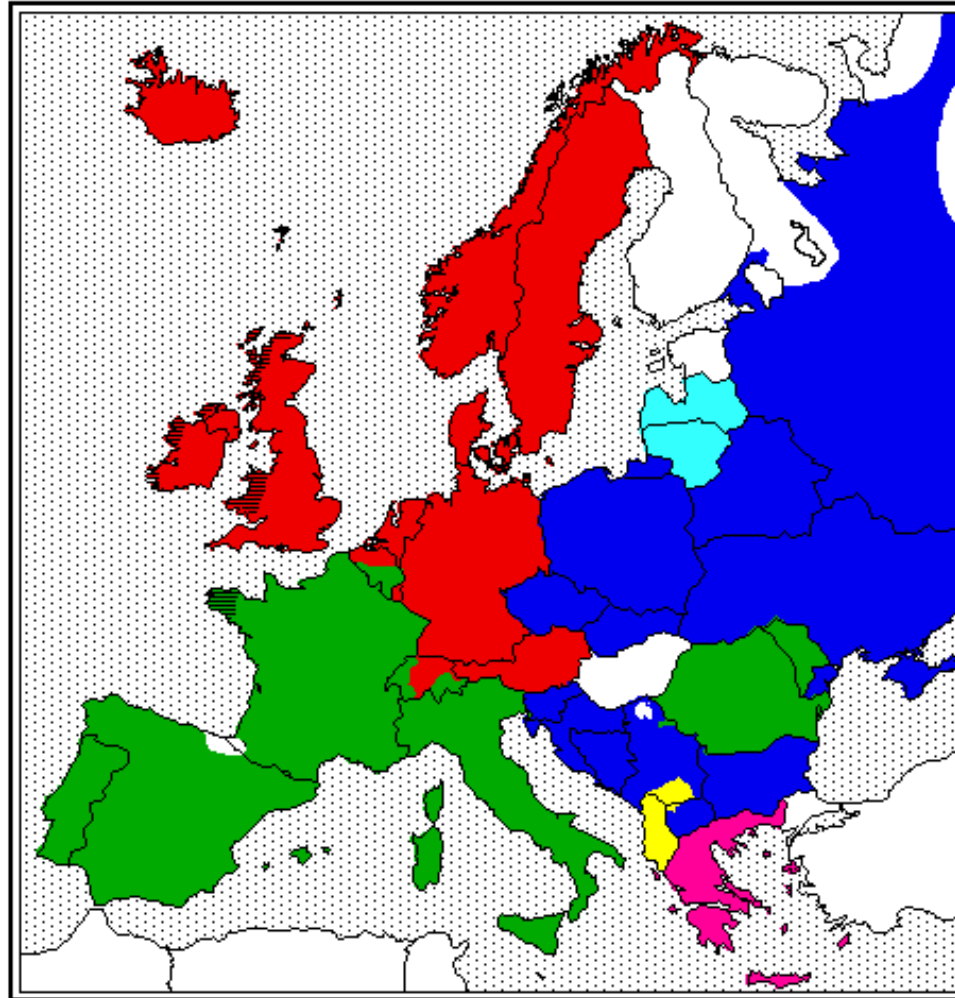
- Αγγλική μετάφραση του γερμανικού όρου *Sprachbund* (κυριολεκτικά «γλωσσική ένωση»)
- Εισήχθη το **1928** από τον **Nikolai S. Trubetzkoy**
- Αναφέρεται σε έναν ιδιαίτερο τύπο **γλωσσικής επαφής** μεταξύ ομιλητών διαφορετικών γλωσσών.

Το καταστατικό έργο του κλάδου
είναι το βιβλίο του **Kristian Sandfeld**,
*Linguistique balkanique: problèmes
et résultats* (1930),
σχετικά με τις γλώσσες
της **βαλκανικής χερσονήσου**.

- Οι γλώσσες αυτές ανήκουν όχι μόνο σε **διακριτούς κλάδους της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας** (σλαβικό, ελληνικό, αλβανικό, λατινικό/ρομανικό) αλλά συμπεριλαμβάνουν και μια **μη-ινδοευρωπαϊκή γλώσσα**, την τουρκική.
- Ο Sandfeld συγκέντρωσε ένα **σύνολο χαρακτηριστικών**, τα οποία σε κάποιο βαθμό βρίσκονται σε όλες (ή σχεδόν όλες) αυτές τις γλώσσες και απέδωσε την παρουσία τους σε **εκτεταμένη διγλωσσία**.

Indo-European Subfamilies in Europe

Germanic	Celtic	Greek
Romance	Baltic	Albanian
Slavic	Non-Indo European	

- Ήδη στις αρχές του 19ου αι., ο Σλοβένος φιλόλογος **Jernej Kopitar** (1787-1861) είχε διαπιστώσει «βαθιές» **δομικές ομοιότητες** ανάμεσα στα βουλγαρικά, ρουμανικά και αλβανικά.

- Ως άλλη τέτοια γλωσσική περιοχή εντοπίστηκε η **δυτική Ευρώπη**. Ο **Benjamin Lee Whorf (1956)** απέδωσε ένα σύνολο κοινών χαρακτηριστικών, όπως τα άρθρα και οι περιφραστικοί ρηματικοί τύποι, σε δίγλωσσους ομιλητές, οι οποίοι είχαν τα λατινικά ως μία από τις γλώσσες τους. Ο Whorf θεωρούσε αυτό το σύνολο κοινών χαρακτηριστικών τόσο ιδιαίτερο που πρότεινε τον όρο *Standard Average European (SAE)* για αυτό που θεωρούσε μία γλώσσα σε αντίθεση με τις αισθητά διαφορετικές γλώσσες όπως οι αμερινδιάνικες, με τις οποίες κυρίως ασχολιόταν.

Πώς όμως μπορούμε να ορίσουμε τη γλωσσική περιοχή;

«Μια **γλωσσική περιοχή** είναι μια γεωγραφική περιοχή η οποία περιλαμβάνει μια ομάδα τριών ή περισσότερων γλωσσών, οι οποίες παρουσιάζουν από κοινού ορισμένα **δομικά χαρακτηριστικά** ως **αποτέλεσμα επαφής** μάλλον παρά ως τυχαίο αποτέλεσμα ή λόγω κοινής προέλευσης»

Γλωσσική περιοχή ≠ γλωσσική οικογένεια

- Οι γλώσσες που ανήκουν στην ίδια **γλωσσική οικογένεια** σχετίζονται **γενετικά** μεταξύ τους (με την έννοια ότι προέρχονται από έναν κοινό πρόγονο) και παρουσιάζουν κοινά τυπολογικά χαρακτηριστικά.
- Οι γλώσσες που ανήκουν στην ίδια **γλωσσική περιοχή** σχετίζονται **γεωγραφικά** μεταξύ τους (χωρίς να είναι γενετικά συγγενείς) αλλά λόγω έντονης και στενής γλωσσικής επαφής εμφανίζουν σημαντικές δομικές ομοιότητες.

Ερώτηση #1: Πόσα χαρακτηριστικά απαιτούνται προκειμένου να ονομάσουμε μια γλωσσολογικά ανομοιογενή περιοχή ως **γλωσσική περιοχή (γ.π.)**;

- **Απ.:** Η άποψη ότι αρκεί **ένα μόνο** χαρακτηριστικό δεν έχει πολλούς υποστηρικτές. Οι περισσότεροι γλωσσολόγοι συμφωνούν ότι απαιτείται ένας αριθμός χαρακτηριστικών, χωρίς να προσδιορίζουν **ποιος** → Συχνά ωστόσο γίνεται η διάκριση ανάμεσα σε «ισχυρές» και «ασθενείς» γλωσσικές περιοχές.

Ερώτηση #2: Κατά πόσο όλα τα κοινά χαρακτηριστικά πρέπει να εμφανίζονται σε όλες τις γλώσσες της γ.π.;

- **Απ.:** Σαφώς **όχι**. Συχνά υπάρχει μια **κεντρική ομάδα γλωσσών** που μοιράζονται ένα μεγάλο μέρος των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, και **περιφερειακές γλώσσες ή ομάδες** που μοιράζονται έναν αισθητά μικρότερο αριθμό γνωρισμάτων.
- Επίσης είναι πολύ συνηθισμένο να υπάρχουν κοινά χαρακτηριστικά που βρίσκονται μόνο σε ένα **μικρό υποσύνολο των γλωσσών** της γ.π.

Ερώτηση #3: Τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα πρέπει να εμφανίζονται αποκλειστικά στη γ.π.;

- **Απ.:** Επειδή οι γλώσσες που ανήκουν στη γ.π. συνδέονται συχνά με γλώσσες που ομιλούνται κοντά, αλλά εκτός ορίων της γ.π., κάποια από τα χαρακτηριστικά αυτά γνωρίσματα εμφανίζονται και **αλλού**.

Από την πλευρά της **ιστορικής ερμηνείας** των γ.π., υπάρχουν **δύο** κρίσιμα ερωτήματα...

(α) Πώς εμφανίζονται οι γ.π.;

(β) Πώς μπορούν να ερμηνευτούν τα γλωσσικά τους χαρακτηριστικά από ιστορική άποψη, δηλαδή **πού** εμφανίζονται και **πώς** διαδίδονται στην περιοχή;

➔ Αν και έχουν διατυπωθεί διάφορες απαντήσεις, είναι πραγματικά πολύ δύσκολο να δοθεί μια ξεκάθαρη απάντηση και στα δύο αυτά ερωτήματα.

Οι σημαντικότερες γλωσσικές περιοχές στον κόσμο σήμερα

1. Βαλκάνια

- Σκληρός πυρήνας: ρουμανικά, βουλγαρικά, μακεδονικά, αλβανικά
- Επίσης: ΝΑ σερβικές διάλεκτοι (τορλάκ), ελληνική, ρομανί, τουρκικές διάλεκτοι ΝΑ Ευρώπης

2. Βαλτική (2 ή 3 γλωσσικές οικογένειες)

- **Ουραλικές (φινλανδικός κλάδος):** εσθονικά, λιβονικά, καρελικά
- **Ινδο-ευρωπαϊκές:** λετονικά, λιθουανικά (βαλτοσλαβικός κλάδος), διάλεκτοι γερμανικής

3. Αιθιοπικά υψίπεδα

- **Αφρο-ασιατικές:** χουσιτικός, ομοτικός και αιθιοπικός κλάδος
- **Μη αφρο-ασιατικές**

4. Νότια Ασία (Ινδία: 3 γλωσσικές οικογένειες)

- **Δραβιδικές:** σχεδόν όλες
- **Ινδοευρωπαϊκές (ινδικός κλάδος)**
- **Αυστρο-ασιατικές (μούντα)**
- .....

Βαλκανική γλωσσική ένωση

- Οι μακράιωνες σχέσεις ανάμεσα στους λαούς της βαλκανικής χερσονήσου οδήγησαν στην ανάπτυξη και τη διάδοση μερικών κοινών γλωσσικών στοιχείων και φαινομένων που συνήθως αναγνωρίζονται ως **βαλκανισμοί**.
- Οι βαλκανισμοί εμφανίζονται περισσότερο στη **γραμματική δομή**.

- Η **βαλκανική γλωσσολογία** ασχολείται με τον εντοπισμό των κοινών αυτών τυπολογικών χαρακτηριστικών, των **βαλκανισμών**, στις γλώσσες των Βαλκανίων. Είναι ένας κλάδος που συνδυάζει **διαχρονική** και **συγχρονική** προσέγγιση.

- Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Sandfeld στο πρωτοποριακό έργο του,

(1930:6), moving through the territory covered by these languages, one notices that often only the lexicon and the inflections change, while the “manner of expression” remains the same.

- Οι **βαλκανισμοί** αντιπροσωπεύονται πληρέστερα σε επίπεδο **διαλέκτων**. Από την άποψη αυτή, υπάρχει επαρκής περιγραφή των βουλγαρικών διαλέκτων, ελλιπής όμως των ελληνικών και τουρκικών διαλέκτων, γεγονός που δυσκολεύει τη **συγκριτική μελέτη**.

Map of the Balkans

Βασικοί βαλκανισμοί

Φωνολογικό επίπεδο

- Η παρουσία των 5 φωνηέντων *i-e-a-o-u* στο φωνηεντικό σύστημα των βαλκανικών γλωσσών (ελληνική, τοσκική αλβανική, ρουμανική, μακεδονική, βουλγαρική, ρομανί, ΝΑ σερβικές διάλεκτοι (τορλάκ)) χωρίς διάκριση μακρότητας, ανοίγματος ή ρινικότητας.
- Η εμφάνιση του (τονισμένου) μεσαίου κεντρικού φωνήεντος schwa (★) (αλβανική, ρουμανική, βουλγαρική).

(Joseph 2013: 621)

Βασικοί βαλκανισμοί

Μορφολογικό επίπεδο

- Επιτασσόμενο (οριστικό) άρθρο [σε αντίθεση με τις δυτικές ρομανικές γλώσσες (όπως η γαλλική) που ανέπτυξαν προτασσόμενο οριστικό άρθρο (π.χ. ρουμ. *aur-ul* vs. γαλ. *l'or*)].

a.	<i>mik</i> friend 'man'	vs.	<i>miku</i> friend+the.M.Sg 'the friend'	Albanian
b.	<i>fecior</i> boy 'boy'	vs.	<i>feciorul</i> boy+the.M.Sg 'the boy'	Romanian
c.	<i>trup</i> corps 'corps'	vs.	<i>trupăt</i> corps+the.M.Sg 'the corps'	Bulgarian

(Tomić 2006: 4)

- Περιφραστικός σχηματισμός του **μέλλοντα** με τη βοήθεια ενός συντομευμένου τύπου του 3ου προσώπου ενικού του ρήματος *θέλω*

a.	<i>tha</i> will.Mod.Cl	<i>dulevo</i> work.1Sg		Modern Greek
b.	<i>o</i> will.Mod.Cl	<i>sa</i> Subj.Mark	<i>lucrez</i> work.1Sg	Colloquial Romanian
c.	<i>do</i> will.Mod.Cl	<i>të</i> Subj.Mark	<i>punoj</i> work.1Sg	Albanian
d.	<i>šte</i> will.Mod.Cl	<i>rabotja</i> work.1Sg		Bulgarian
e.	<i>ke</i> will.Mod.Cl	<i>rabotam</i> work.1Sg		Macedonian
	'I will work.'			

(Tomić 2006: 16-17)

- Μείωση του αριθμού των πτώσεων στο ονοματικό κλιτικό σύστημα με σύμπτωση της *γενικής* και της *δοτικής* πτώσης στην κλίση των ονομάτων (ελληνική, αλβανική, ρουμανική, βουλγαρική, μακεδονική)

- Αναλυτικός τρόπος σχηματισμού των παραθετικών των **επιθέτων**, χαρακτηριστικό που απαντάται στην **ελληνική, αλβανική, ρουμανική, βουλγαρική, μακεδονική**:

a.	<i>po-dobǎr</i> Compar.Mark-good	Bulgarian
b.	<i>mai bun</i> more good	Romanian
c.	<i>më i madh</i> more Agr.C1 good	Albanian
d.	<i>pjo kalos</i> more good 'better'	Modern Greek

(Tomić 2006: 16)

□ Περιφραστικός παρακείμενος με το βοηθητικό ρήμα έχω

a.	<i>imav</i>	<i>vrzano</i>		Macedonian
	have.1Sg.Past	tied.Past.Part		
b.	<i>kisha</i>	<i>lidhur</i>		Albanian
	have.1Sg.Past	tied.Part		
c.	<i>avea</i>	<i>mîcată</i>		Romanian
	have.1Sg.Past	tied.Past.Part		
d.	<i>ixa</i>	<i>demeno</i>		Modern Greek
	have.1Sg.Past	tied.Past.Part		
e.	<i>Ja</i>	<i>sam bio</i>	<i>vezao</i>	Serbian
	I	be.1Sg been.M.Sg./Part	tied.M.Sg./Part	
	'I had tied (it)'			

(Tomić 2006: 11)

- Παραγωγικά μορφήματα (π.χ. -ίτσα υποκοριστικό, -ί για το σχηματισμό ονομάτων χρωμάτων)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

- Απώλεια του **απαρεμφάτου** στην ελληνική και τη βουλγαρική (και αντικατάστασή του με δομές υποτακτικής) ή η περιορισμένη του χρήση στη ρουμανική, σερβοκροατική και τη νότια αλβανική

a.	<i>Dă-mi</i> give.2Sg.Imper-1Sg.Dat.Cl	<i>să</i> Subj.Mark	<i>beau.</i> drink.1Sg	Romanian	
b.	<i>Daj</i> give.2Sg.Imper	<i>mi</i> 1Sg.Dat.Cl	<i>da</i> Subj.Mark	<i>pija.</i> drink.1Sg	Bulgarian
c.	<i>A-më</i> give-2Sg.Imper-1Sg.Dat.Cl	<i>të</i> Subj.Mark	<i>pi</i> drink.1Sg	Albanian	
d.	<i>Dos</i> give-2Sg.Imper	<i>mu</i> 1Sg.Dat.Cl	<i>na</i> Subj.Mark	<i>pjo.</i> drink.1Sg	Modern Greek

‘Give me to drink!’

(Tomić 2006: 25)

- **Διπλασιασμός** του (άμεσου και έμμεσου) αντικειμένου (“object doubling”) μέσω των ασθενών (άτονων) τύπων των προσωπικών αντωνυμιών στην **ελληνική** (π.χ. το διάβασα το βιβλίο), **αλβανική, ρουμανική, βουλγαρική, μακεδονική** και σε κάποιες **σερβικές** διαλέκτους

Σε επίπεδο λεξιλογίου

- Κοινό βαλκανικό λεξιλόγιο (με πολλές δάνειες λέξεις από την τουρκική)

Romanian: *haide* / (2PL) *haideți* / (1PL) *haidem* 'c'mon; gw'an; let's go'

Serbian: *hajde* / *hajdemo* (1PL) / *hajdete* (2PL)

Albanian: *hajde* (SG) / *hajdeni* (PL)

Greek: *aide* (spelled <άιντε>)

(Joseph 2013: 627)

Turkish: *bre, bire, be*
Albanian: *ore, or, mor, more, moj, ori, mori, moré, mre, voré, bre*
Romanian: *bre, mă, mări*
Bulgarian: *more, mori, bre*
Macedonian: *more, mori, bre*
Serbian: *more, mori, bre*
Greek: *bre, vre, re, are, mare, marí, oré, voré, ori, mbre, pre, more* (etc.;
this last is the source of practically all these forms).

(Joseph 2013: 627)

□ Βαλκανική φρασεολογία

Φρασεολογικές ομοιότητες ανάμεσα στις βαλκανικές γλώσσες

- π.χ.   -«τρώω ξύλο» (κυριολεκτικά *δέχομαι χτύπημα*)
          -«δίχως άλλο» (κυριολεκτικά *χωρίς αμφιβολία*)

(Joseph 2013: 623)

Χαρακτηριστικά που εμφανίζονται σε 2 ή 3 γλώσσες της περιοχής

- Σχηματισμός τύπων της κλητικής στη ρουμανική (σλαβική επίδραση) και τη βουλγαρική

a₁   *bărbat* : *bărbate*
man   man.Voc

a₂   *soră*   : *soro*
sister   sister.Voc

Romanian

b₁   *brat*   : *brate*
brother   brother.Voc

b₂   *žena*   : *ženo*
woman   woman.Voc

Bulgarian

(Tomić 2006: 20)

- Αντικατάσταση της θηλ. αντωνυμίας δοτικής *je* από το αρσ. *tu* στα μακεδονικά (αλβανική επίδραση)
- Επίθημα πληθυντικού στα αρομουνικά (ελληνική επίδραση)

(Thomason 2001)

- Κάποια από αυτά τα τυπολογικά χαρακτηριστικά έχουν **συγχρονική** βάση (π.χ. ο διπλασιασμός του αντικειμένου), κάποια άλλα είναι αποτέλεσμα της **διαχρονικής** εξέλιξης των γλωσσών (π.χ. η μείωση του αριθμού των πτώσεων), ενώ για κάποια άλλα φαινόμενα δεν έχει εξακριβωθεί η συγχρονική ή διαχρονική τους διάσταση (π.χ. η αντικατάσταση των απαρεμφάτων από τους τύπους της υποτακτικής) (βλ. Joseph 2013: 623).

- Τα κοινά χαρακτηριστικά των βαλκανικών γλωσσών **δεν** είναι γενετικού χαρακτήρα αλλά βασίζονται στη μακράιωνη συμβίωση και τη στενή επαφή των βαλκανικών λαών με αποτέλεσμα μεγάλοι πληθυσμοί να είναι **πολύγλωσσοι**.
- Σύμφωνα με τον Joseph (2013: 626), η συχνή, καθημερινή επικοινωνία ανάμεσα σε ομιλητές της περιοχής αυτής επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη **παραγλωσσικών** στοιχείων που είναι κοινά σε αρκετές βαλκανικές γλώσσες, π.χ. η δήλωση της άρνησης με το σήκωμα του κεφαλιού (αλβανική, ελληνική, ρουμανική, τουρκική). Τέτοιου είδους στοιχεία διαδόθηκαν από τις **διεπιδράσεις πρόσωπο-με-πρόσωπο** ανάμεσα στους ομιλητές της βαλκανικής χερσονήσου.

Κατά πόσο οι **βαλκανισμοί** έχουν την έκταση και λειτουργικότητα ή ακόμα και τη μορφή που είχαν στο δεύτερο μισό του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα;

□ Δύο ερευνητικές ανάγκες προβάλλουν:

(α) Η ανάγκη συστηματικής περιγραφής των **μεσαιωνικών βαλκανικών διαλέκτων**, καθώς κατά τη μεσαιωνική περίοδο υπήρχε ο μεγαλύτερος αριθμός των βαλκανισμών που σήμερα ονομάζουμε **«πυρήνα της βαλκανικής γλωσσικής ένωσης»**.

(β) Η ανάγκη **κοινωνιογλωσσικής μελέτης** των σύγχρονων βαλκανικών διαλέκτων, δεδομένου ότι υπάρχει πλέον θεσμοθετημένη **μονογλωσσία** σε επίπεδο κρατών, και από γλωσσολογική άποψη **αποβαλκανοποίηση** σε επίπεδο φωνητικής (π.χ. εξαφάνιση στένωσης άτονου /o/) και λεξιλογίου (π.χ. εξαφάνιση ποιμενικών όρων).

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Demiraj, Shaban. 1994/[1969]. *Gjuhësi ballkanike* [The Balkan Languages]. Shkup.
- Joseph, Brian D. 2013. “Language Contact in the Balkans”. In *The Handbook of Language Contact*, ed. by Raymond Hickey. Wiley-Blackwell.
- Kopitar, Jernej. 1829. “Albanische, walachische und bulgarische Sprache”. *Jahrbócher der Literatur*, Band 46. Wien. 59-106.
- Sandfeld, Kristian. 1930/[1928]. *Linguistique balkanique: problèmes et résultats*. Paris: Champion. [First published as *Balkanfilologien*. University of Copenhagen, 1928].
- Thomason, Sarah Grey. 2001. *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tomić, Olga Mišeska. 2006. *Balkan Sprachbund Morpho-syntactic Features* (Studies in Natural Language and Linguistic Theory 67). Dordrecht: Springer.

1. ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ: ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η επίδραση της Τουρκικής είναι σχετικά εύκολο να ανιχνευτεί, γιατί η Τουρκική ως σύστημα είναι τυπολογικά διαφορετική από την Ελληνική (Dawkins 1916). Η τουρκική γλώσσα δεν έχει επηρεάσει στον ίδιο βαθμό τις καππαδοκικές διαλέκτους. Τα δεδομένα που εξετάζουμε στις παρακάτω ενότητες προέρχονται από δύο διαλεκτικές ομάδες, τις:

- α) Δελμεσό και Ποτάμια, που έχουν δεχτεί μικρότερη επιρροή από την Τουρκική, και
- β) τις πιο τουρκοποιημένες διαλέκτους Ουλαγάτς και Σεμέντερε.

Οι διάλεκτοι αυτές πήραν το όνομά τους από τα χωριά στα οποία μιλιόταν η καθεμία.

1.1 Φωνολογικό επίπεδο

- Αντικατάσταση μεσοδοντικών τριβόμενων φθόγγων /ð/ και /θ/

Τα μεσοδοντικά τριβόμενα /ð, θ/ εμφανίζονται μόνο στις διαλέκτους Δελμεσός και Ποτάμια, ενώ στις διαλέκτους Σεμέντερε και Ουλαγάτς δεν απαντούν ποτέ.

Όσον αφορά τις πιο τουρκοποιημένες διαλέκτους παρατηρούμε ότι το μεσοδοντικό /θ/ έχει αντικατασταθεί από το /x/ στην αρχή και στη μέση της λέξης (1α-β). Το μεσοδοντικό τριβόμενο /ð/, όταν βρίσκεται στην αρχή της λέξης μετατρέπεται σε /d/, γεγονός που φαίνεται από τα παραδείγματα στο (1γ). Αντίθετα, στη μέση της λέξης και μεταξύ δύο φωνηέντων το /ð/ μετατρέπεται στο φαντιακό τριβόμενο /z/ (1δ):

(1) μετατροπές μεσοδοντικών φθόγγων

Ελληνικά		Σεμέντερε	
α <u>αρχή λέξης</u>			
/θeρίzo/	→	/xeřízu/	‘θερίζω’ (D76, §90)
β <u>μεταξύ φωνηέντων</u>			
/káθome/	→	/káxumi/	‘κάθομαι’ (D76, §90)
γ <u>αρχή λέξης</u>			
/ðáxtilo/	→	/daxtil/	‘δάχτυλο’ (D76, §90)
/ðáskalos/	→	/dáskalos/	‘δάσκαλος’ (D76, §90)
δ <u>μεταξύ φωνηέντων</u>			
/eðó/	→	/izú ή izá/	‘εδώ’ (D76, §90)
/íða/	→	/íza/	‘είδα’ (D76, §90)
/fíði/	→	/fiz/ ¹	‘φίδι’ (D76, §90)

¹ Το άτονο i στο τέλος της λέξης αποβάλλεται (άτονο i → ∅/ __#).

/láði/ → /láʒ/ 'λάδι' (D76, §90)

▪ *Φωνηεντική αρμονία*

Η μεγάλη αλληλεπίδραση της ελληνικής και τουρκικής γλώσσας με τα καππαδοκικά σε φωνολογικό επίπεδο αποκαλύπτεται κυρίως από το φαινόμενο της φωνηεντικής αρμονίας. Όπως θα δούμε ακολούθως, αυτή η διαδεδομένη φωνολογική διαδικασία της τουρκικής γλώσσας ενσωματώνεται στη φωνολογία της καππαδοκικής.

Η *αρμονία φωνηέντων* (vowel harmony) αφορά περιπτώσεις όπου ένα φωνήεν μπορεί να προκαλέσει τη μεταβολή ενός άλλου φωνήεντος με το οποίο δεν έχει φωνητική γειτνίαση. Τα φωνηεντικά τεμάχια μιας λέξης εναρμονίζονται μεταξύ τους, μοιράζονται δηλαδή κάποιο διακριτικό χαρακτηριστικό (π.χ. όλα αρθρώνονται με το πρόσθιο μέρος της γλώσσας ή όλα είναι στρογγυλά). Το ίδιο συμβαίνει και με τα φωνήεντα των επιθημάτων που προστίθενται σε μία λέξη, τα οποία υπόκεινται σε κάποιους περιορισμούς, ούτως ώστε να υπάρχει μία ευφωνική διάρθρωση όλων των φωνηέντων εντός των ορίων της (Clements & Sezer 1982). Μια γλώσσα που κατεξοχήν σχηματίζει τις λέξεις της με βάση τη φωνηεντική αρμονία είναι η Τουρκική:

(2) *φωνηεντική αρμονία στην Τουρκική*

	ONOM.EN	GEN.EN	ONOM.ΠΛΗΘ.	GEN.ΠΛΗΘ.	
α	/ij/	/ijin/	/ijler/	/ijlerin/	'όνομα'
β	/ev/	/evin/	/evler/	/evlerin/	'σπίτι'
γ	/kuʒ/	/kuʒun/	/kuʒlar/	/kuʒlarun/	'κορίτσι'
δ	/jol/	/j olun/	/jollar/	/jollarun/	'δρόμος'
ε	/gyl/	/gylun/	/gyller/	/gyllerin/	'τριαντάφυλλο'
ζ	/gœl/	/glyn/	/gœller/	/gœllerin/	'λίμνη'
η	/tas/	/tasun/	/taslar/	/taslarun/	'δοχείο'

Διαπιστώνουμε ότι η γενική πτώση στα τουρκικά σχηματίζεται με την προσθήκη των επιθημάτων [in], [un], [yn] και [ɯn] στη ρίζα. Αντίστοιχα ο πληθυντικός σχηματίζεται με την προσθήκη των επιθημάτων [lar], [ler] στη ρίζα, ενώ για να σχηματιστεί η γενική πληθυντικού προηγείται το επίθημα του πληθυντικού και στη συνέχεια τοποθετείται το επίθημα της γενικής. Η τουρκική γλώσσα, με άλλα λόγια, παρουσιάζει την εξής δομή: ρίζα + ΠΛΗΘ + GEN.

Σύμφωνα με τα δεδομένα στο (2), η γενική δηλώνεται από ένα μεμονωμένο επίθημα, εντούτοις το φωνήεν αυτού του προσφύματος διαφοροποιείται ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο συναντάται, κι επομένως το επίθημα παρουσιάζεται με τέσσερις διαφορετικές μορφές, ως [in], [un], [yn] και [ɯn]. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με το επίθημα του πληθυντικού. Έτσι, επειδή το φωνήεν της ρίζας /kuʒ/ είναι [+οπίσθιο], το επίθημα του πληθυντικού που εμφανίζεται είναι το [lar], εφόσον το [a] έχει επίσης την τιμή [+οπίσθιο].

Η αρμονία φωνηέντων στα καππαδοκικά εμφανίζεται κυρίως σε λέξεις τουρκικής προέλευσης. Μια από τις περιπτώσεις όπου εμφανίζεται η αρμονία φωνηέντων είναι με το επίθημα ενεστώτα /dizo/, το οποίο αποτελεί τουρκικό δάνειο.

(3) φωνηεντική αρμονία τουρκικών λέξεων: Δελμεσός

α /anlamák/ →	/anladúizo/	‘καταλαβαίνω’ (D67, §70)
β /aramák/ →	/aradúizo/	‘ψάχνω’ (D67, §70)
γ /batırmák/ →	/batırdúizo/	‘βυθίζομαι’ (D67, §70)
δ /istemék/ →	/istedízo/	‘θέλω’ (D68, §70)

Όσον αφορά τις λέξεις που προέρχονται από τα ελληνικά, η διαδικασία περιορίζεται στις δύο τελευταίες συλλαβές της λέξης και αφορά την εξάπλωση των διακριτικών χαρακτηριστικών της στρογγυλότητας και πισινότητας (Revithiadou *et al.* 2006). Καθώς παρουσιάζει εκπληκτικές ομοιότητες με τη φωνηεντική αρμονία της Τουρκικής, αποτελεί περίπτωση δανεισμού από τη γλώσσα επαφής.

ΣΤΑΝΤΑΡ ΤΥΠΟΣ	ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ	ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ - ΠΗΓΗ
α ánem-os dáskal-os	ánomos dáskolos	Axo, MK9 Farasa, A48:20
β ónoma pandeleímonas	ónoma pandeleímanas	Silly, Ko33 Silly, Ko151
γ ektóte filakse erxómaste ípe édoken	ektéte filekse erúmeste épe édeken	Axo, MK8 Axo, MK188 Axo, MK190 Ulughatsh, Ke142 Ulughatsh, D308

1.2 Μορφολογικό επίπεδο

Έντονες είναι οι επιδράσεις της τουρκικής σε επίπεδο μορφολογίας. Μεταξύ των κυριότερων χαρακτηριστικών αναφέρουμε τα εξής:

- Όσον αφορά το πτωτικό σύστημα παρατηρούμε μια σειρά από τάσεις. Πιο συγκεκριμένα, η γενική πληθυντικού έχει σχεδόν εκλείψει και στις ελάχιστες περιπτώσεις που διατηρείται, σχηματίζεται αναλογικά με τη γενική ενικού και εμφανίζεται ως /-jú/ και όχι ως /-jón/, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Επιπλέον, η κλητική πτώση έχει καταργηθεί και δε συναντάται πουθενά.
- Υπάρχει απώλεια του γραμματικού γένους (σχεδόν απόλυτα στην Καππαδοκία, στοιχειωδώς στη Σίλλη), π.χ. *το ναίκα (η γυναίκα)*.
- Οι διάλεκτοι Δελμεσός και Ποτάμια επιδεικνύουν δύο διαφορετικά κλιτικά παραδείγματα, ανάλογα με το αν πρόκειται για έμψυχα ή άψυχα ουσιαστικά. Η μορφολογική διαφοροποίηση των δύο κλιτικών σχημάτων εντοπίζεται, κυρίως, στον πληθυντικό αριθμό, όπου τα άψυχα ουσιαστικά σχηματίζουν την ονομαστική αναλογικά με την αιτιατική, γεγονός που δεν παρατηρείται στα έμψυχα ουσιαστικά.

(4) κλιτικό παράδειγμα έμψυχου και άψυχου ουσιαστικού: Δελμεσός

		ενικός	
ονομ.	pondikós		ράλος ('κρεμάστρα')
γεν.	pondikú		
αιτ.	pondikó		ράλο

		πληθυντικός	
ονομ.	pondikíð(i)		ράλι
γεν.			
αιτ.	pondikús		ράλι

- Υπάρχει απώλεια του κλιτικού συστήματος των επιθέτων (η Τουρκική δε διαθέτει κλιτικό σύστημα για τη συγκεκριμένη γραμματική κατηγορία).
- Γίνεται πολύ περιορισμένη χρήση του οριστικού άρθρου.
- Σε γενικές γραμμές η μορφολογία του ονόματος χαρακτηρίζεται από γενικευμένη συγκολλητική κλίση. Η εξάπλωση της συγκολλητικής μορφολογίας είναι δικαιολογημένη, καθώς οι διάλεκτοι Ουλαγάτς και Σεμέντερε έχουν δεχτεί μεγάλη επιρροή από μια κατεξοχήν συγκολλητική γλώσσα, όπως είναι τα τουρκικά. Από την άλλη πλευρά, οι διάλεκτοι Δελμεσός και Ποτάμια εμφανίζουν αποκλειστικά το συνθετικό τρόπο κλίσης που συναντάται και στα ελληνικά.

(5) Παραδείγματα λέξεων που σχηματίζονται με συγκολλητικό τρόπο

	Ουλαγάτς			Σεμέντερε
		ενικός		
ονομ.	íikos	mítropos	γάμος	laγός
γεν.				laγozjú
αιτ.	íikos	mítropos	γάμος	laγός
		πληθυντικός		
ονομ.	íikoz ² ja/ íikja	mítropozja	γάmozja	laγózja
γεν.				
αιτ.	íikozja/ íikja	mítropozja	γάmozja	laγózja

² Το τεμάχιο /s/ αφομοιώνεται ως προς τον τρόπο άρθρωσης από το [+ηχηρό] ημίφωνο /j/ που ακολουθεί και, ως εκ τούτου, ηχηροποιείται.

☞ Διαπιστώνουμε ότι ο πληθυντικός σχηματίζεται με την προσθήκη του επιθήματος /-ja/, όχι στο θέμα της λέξης, αλλά μετά το επίθημα της ονομαστικής ενικού. Αυτό υποδεικνύει ότι, για παράδειγμα, η λέξη /líkos/ αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο μόρφημα, στο οποίο συγκολλάται το επίθημα του πληθυντικού /-ja/.

Επειδή, όμως, το μορφολογικό σύστημα αυτής της διαλέκτου δεν έχει μετατραπεί εξολοκλήρου σε συγκολλητικό, στον πληθυντικό αριθμό της λέξης /líkos/ εμφανίζονται ταυτόχρονα και κλιτοί τύποι, οι οποίοι ακολουθούν τον συνθετικό τρόπο κλίσης. Ο τύπος /líkja/, λοιπόν, της ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού, σχηματίζεται με την προσθήκη του επιθήματος /-ja/ στο θέμα /lik/.

1.3 Συντακτικό επίπεδο

- Τάση για μετακίνηση του ρήματος προς το τέλος των προτάσεων υπό την ισχυρή επίδραση της σειράς όρων στην Τουρκική (ΥΑΡ: Υποκείμενο-Αντικείμενο-Ρήμα) και με διαφορετική συχνότητα κατά ιδίωμα:

α. *ισά da τσίνες 'ατί ντόγυστούν εγίπ;* «αυτά τα πουλιά γιατί μαλώνουν άραγε;»

β. *εναίκα του κι πόταν γιουκούγει τούτα, οπ' τση χοτήν τζης πέσαϊι* «όταν τα ακούει αυτά η γυναίκα του, πέθανε από τη χολή της»

- τοποθέτηση του ονόματος μετά τη γενική που εξαρτάται από αυτό (υπό τουρκ. επίδραση, λ.χ. *κουγιουμτζή εναίκας οδά* «η κάμαρα (οντάς) της γυναίκας τού χρυσοχόου»).

Σε γενικές γραμμές, θα λέγαμε ότι η καππαδοκική διάλεκτος έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τη φραστική δομή της Τουρκικής που ακολουθεί την παραμετρική επιλογή «κεφαλή στο τέλος» (head-final).

1.4. Λεξιλόγιο

Υπάρχει έντονος λεξιλογικός δανεισμός και σε γραμματικές και σε πλήρεις λέξεις (ονόματα, ρήματα, συνδετικά, ερωτηματικό μόριο κ.ά.), π.χ. *ίρι* «μεγάλος» (< *iri*), *πασχά* «άλλος» (< *baska*), *σεξέντα* «ογδόντα» (< *seksen*), *χεμέν* «αμέσως» (< *hemen*), *χερίφος* «σύζυγος» (< *herif*).

Η επίδραση της Τουρκικής στο λεξιλόγιο είναι σαφώς μεγαλύτερη από ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο. Το φαινόμενο αποκτά μεγαλύτερη σημασία, αν ληφθεί υπόψη ο σημαντικός αριθμός ρημάτων που δέχτηκε η διάλεκτος από την Τουρκική (λιγότερο στα Φάρασα): κι αυτό, γιατί γενικά τα ρήματα εισδύουν από μια γλώσσα σε μια άλλη λιγότερο εύκολα από άλλες κατηγορίες/ μέρη του λόγου (βλ. Dawkins 1916: 197-198).

Βιβλιογραφία

Dawkins, R.M. 1916. *Modern Greek in Asia Minor: a study of the dialects of Silly, Cappadocia and Pharsa with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.

Κατσώχης, Ν. *Καππαδοκική και άλλες διάλεκτοι της Μικράς Ασίας*. Στο www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/

Κεσίσογλου, Ι.Ι. 1951. *Το Γλωσσικό Ιδίωμα του Ουλαγάτς*. Αθήνα: Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών.

- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 1994. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. 2η έκδ. Αθήνα.
- Μαυροχαλυβίδης, Γ. & Ι.Ι. Κεσίσογλου. 1960. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Αζού*. 39 Collection de l' Institut Français d' Athenes. Centre d' études d' Asie Mineure dirigé par Mme Melpo Merlier, Athènes.
- Revithiadou, A., M. Van Oostendorp, K. Nikolou & M.-A. Tiliopoulou. 2006. "Vowel harmony in contact-induced systems: The case of Cappadocian and Silly." In *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*, Janse, M., B. Joseph & A. Ralli (eds.), 350-365. University of Patras, Patras.
- Clements, G. & E. Sezer. 1982. Vowel and consonant disharmony in Turkish. Στο Henk van der Hulst & Norval Smith (επιμ.), *The structure of phonological representations*. Dordrecht: Foris, 213-255.
- Thomason, S.G. & T. Kaufman. 1988. *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Τηλιοπούλου, Μ.-Α. 2003. Φωνολογική και μορφολογική ανάλυση των καππαδοκικών διαλέκτων. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.

ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ (που προέρχεται από την επαφή μεταξύ διαφορετικών γλωσσών)

Τυπολογία μηχανισμών αλλαγών αναγόμενων-σε-επαφή (Thomason 2001):

- αλλαγή κώδικα [code-switching]
- εναλλαγή κώδικα [code alternation]
- παθητική εξοικείωση [passive familiarity]
- διαπραγμάτευση [negotiation]
- συνειδητή απόφαση [deliberate decision]

Αλλαγή κώδικα [code-switching]

- Πρόκειται για τον μηχανισμό που έχει εξεταστεί πιο πολύ από όλους τους άλλους ίσως εξαιτίας του ότι είναι περισσότερο ορατός στη συνομιλία δίγλωσσων ατόμων και είναι πιο εύκολο να μελετηθεί.
- Εξέταση της δομικής του διάστασης και της φύσης του ως κοινωνιογλωσσολογικού φαινομένου.
- Η αλλαγή κώδικα είναι η χρήση υλικού από δύο ή περισσότερες γλώσσες από έναν ομιλητή στην ίδια συνομιλία.
- *Τι κάνει έναν ομιλητή να αλλάξει από μια ποικιλία Χ σε μία ποικιλία Ψ, ή από μία γλώσσα Α σε μία γλώσσα Β;*

ο Η αλλαγή κώδικα εξυπηρετεί διαφορετικές λειτουργίες όπως η αλληλεγγύη με τους συνομιλητές, ο αποκλεισμός κάποιων αποδεκτών που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα στην οποία γίνεται η αλλαγή, η επιλογή θέματος, η ακριβής παράθεση ενός αποσπάσματος στη γλώσσα που αρχικά διατυπώθηκε, κλπ. Δηλαδή, με άλλα λόγια, τα *κίνητρα* του ομιλητή είναι σημαντικός παράγοντας στην επιλογή.

ο Παλαιότερα θεωρούσαν ότι ο κύριος λόγος αλλαγής κώδικα είναι η έλλειψη ικανοποιητικής επάρκειας για να συνεχίσουμε στη μία γλώσσα και ότι η επιλογή λέξεων από τη μία γλώσσα και όχι από την άλλη είναι τυχαία. → Σήμερα θεωρείται ότι η αλλαγή κώδικα μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για την κάλυψη ενός γλωσσικού/εννοιολογικού κενού είτε για άλλους επικοινωνιακούς σκοπούς. Η έρευνα δείχνει ότι πρόκειται για ένα κοινό χαρακτηριστικό της δίγλωσσης ομιλίας και ότι μάλιστα η αλλαγή κώδικα συνδέεται με τις μεσαίες ή με τις μεταγενέστερες φάσεις της δίγλωσσης απόκτησης.

→ Η διαδικασία της αλλαγής κώδικα δεν είναι ένα τυχαίο ανακάτεμα δύο γλωσσών ή γλωσσικών ποικιλιών λόγω άγνοιας των ομιλητών, αλλά αντίθετα μια δραστηριότητα του δίγλωσσου ατόμου που απαιτεί την ικανότητά του να εκμεταλλεύεται στοιχεία και από τα δύο συστήματα καθώς προϋποθέτει τη γνώση της δομής και των δύο γλωσσών.

Μια διάκριση αφορά την *καταστασιακή αλλαγή κώδικα* (situational code-switching) και τη *μεταφορική αλλαγή κώδικα* (metaphorical code-switching).

Η **καταστασιακή αλλαγή κώδικα** εμφανίζεται όταν οι γλώσσες που χρησιμοποιούνται αλλάζουν σύμφωνα με τις επικοινωνιακές περιστάσεις στις οποίες βρίσκονται οι ομιλητές, μιλάνε μία γλώσσα σε μία περίπτωση και μια άλλη γλώσσα σε άλλη περίπτωση.

Παραδείγματα:

1) Οι ομιλητές αλλάζουν κώδικα επειδή βρέθηκαν σε συνθήκη που απαιτεί τη χρήση διαφορετικού κώδικα από αυτόν που απαιτούσε η προηγούμενη συνθήκη. Για παράδειγμα, μέσα σε μία συνομιλία οι Navajo δάσκαλοι συνήθως μιλούν αγγλικά μεταξύ τους όταν συζητούν θέματα που αφορούν το σχολείο, αλλά μπορεί να αλλάξουν και να χρησιμοποιήσουν Navajo όταν μιλούν για τις οικογένειές τους ή για άλλες δραστηριότητες της κοινότητάς τους. Μπορεί επίσης περιστασιακά να αλλάξουν στα αγγλικά εάν μπουν στη συζήτηση μη-Navajo ομιλητές, ώστε να μην τους αποκλείσουν από τη συνομιλία.

2) Η αλλαγή κώδικα μπορεί επίσης να εξυπηρετεί μια στρατηγική ουδετερότητας ή να χρησιμοποιηθεί ως ένα μέσο για να διερευνήσουμε ποιος κώδικας είναι ο πιο κατάλληλος και αποδεκτός για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Π.χ. σε πολλές κυβερνητικές υπηρεσίες στον Καναδά είναι συνηθισμένο οι υπάλληλοι να απαντούν στο τηλέφωνο "Bonjour, Hello" για να δώσουν την επιλογή στο συνομιλητή να επιλέξει με ποια γλώσσα θέλει να συνεχίσει τη συνομιλία.

Η **μεταφορική αλλαγή κώδικα** εμφανίζεται μέσα σε μία περίπτωση αλλά προσθέτει σημασία σε τέτοια συστατικά όπως οι ρόλοι οι οποίοι εκφράζονται. Δηλαδή, οι ομιλητές στο πλαίσιο της ίδιας περίπτωσης αλλάζουν τους χρησιμοποιούμενους κώδικες ανάλογα με το συζητούμενο θέμα και τους αποδέκτες.

Παράδειγμα:

Στα σύνορα Ινδίας και Νεπάλ μια γυναίκα κατηγορήθηκε από το φύλακα ότι μετέφερε μεγάλη ποσότητα τσαγιού και απειλήθηκε να πληρώσει ένα μεγάλο πρόστιμο. Αρχικά η γυναίκα χρησιμοποίησε την επίσημη γλώσσα του Νεπάλ (Nepali) για να εξηγήσει ότι δεν είχε ξεπεράσει το νόμιμο όριο. Από την προφορά όμως του φύλακα κατάλαβε ότι ήταν φυσικός ομιλητής της τοπικής διαλέκτου Newari. Χρησιμοποίησε τότε τη Newari προκειμένου να τον παρακαλέσει λόγω της κοινής τους εθνικής ταυτότητας, επικαλούμενη στην ουσία τους δεσμούς αλληλεγγύης που ισχύουν ανάμεσα σε συντοπίτες.

Από δομική άποψη υπάρχουν δύο είδη αλλαγής κώδικα:

(α) **διαπροτασιακή** [intersentential switching]: αναφέρεται στην αλλαγή από μια γλώσσα σε μια άλλη στο τέλος ή την αρχή (όρια) της πρότασης.

- Sometimes I'll start a sentence in English → y termino en español
[and finish it in Spanish].
Μερικές φορές θα ξεκινήσω μια πρόταση στα αγγλικά και θα την τελειώσω στα ισπανικά.
(αγγλικά/ισπανικά)
- Στο καλό να πάτε. → It was nice to see you. → Μπορεί να σας ξαναδώ αύριο.
[Χάρηκα που σας είδα]
Στο καλό να πάτε. Χάρηκα που σας είδα. Μπορεί να σας ξαναδώ αύριο.
(ελληνικά/αγγλικά)

(β) **ενδοπροτασιακή ή μείξη κώδικα** [intrasentential switching ή code mixing]: η αλλαγή γίνεται στο εσωτερικό μιας πρότασης.

- Είδα το → black dog
[το μαύρο σκυλί]
Είδα το μαύρο σκυλί.
(ελληνικά/αγγλικά)
- Ήταν → eighty years old → ο παπούς μου που πέθανε
[ογδόντα χρόνων]
Ήταν ογδόντα χρόνων ο παπούς μου που πέθανε.
(ελληνικά/αγγλικά)
- When I come in I smell → the kugel
[είδος πουτίγκας]
Όταν μπήκα μέσα μύρισα την πουτίγκα.
(αγγλικά/εβραϊκά)
- I want a → καραμέλα
[Θέλω μία]
Θέλω μία καραμέλα,
(ελληνικά/αγγλικά)
- He is happy because → έφτιαξε το ποδήλατό του
[Είναι χαρούμενος]
Είναι χαρούμενος επειδή έφτιαξε το ποδήλατό του.
(αγγλικά/ελληνικά)

- -How are you?
-Τι κάνεις;
-Fine. → AlHabdulillah.
Καλά Δόξα τω Θεώ.
(αγγλικά/αραβικά)

→ Η ενδοπροτασιακή αλλαγή κώδικα είναι ο πιο πολύπλοκος τύπος αλλαγής κώδικα, γιατί απαιτεί ο ομιλητής να είναι ικανός να ελέγχει και τα δύο γλωσσικά συστήματα ταυτόχρονα.

Εναλλαγή κώδικα [code alternation]

Είναι η χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών από τον ίδιο ομιλητή. → Αλλά αντίθετα από την αλλαγή κώδικα, η εναλλαγή κώδικα δεν εμφανίζεται στην ίδια συνομιλία με τον ίδιο ομιλητή. → Οι δίγλωσσοι ομιλητές χρησιμοποιούν την κάθε γλώσσα σε διαφορετικά περιβάλλοντα.

Περιπτώσεις εναλλαγής κώδικα:

- Ίσως η πιο τυπική περίπτωση εναλλαγής κώδικα είναι η χρήση μιας γλώσσας στη δουλειά και της άλλης στο σπίτι.
- Σε περιπτώσεις γλωσσικού θανάτου, όπου οι τελευταίοι ρέοντες ομιλητές της γλώσσας που πεθαίνει τη μιλάνε μόνο με τους λίγους εναπομείναντες ρέοντες ομιλητές, ενώ μιλάνε την κυρίαρχη γλώσσα της κοινότητας με όλους τους άλλους.

Παθητική εξοικείωση [passive familiarity]

Η περίπτωση όπου ένας ομιλητής αποκτά ένα χαρακτηριστικό από μια γλώσσα που κατανοεί (τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό) αλλά ποτέ δεν έχει μιλήσει ενεργά. Τα περισσότερα παραδείγματα εντοπίζονται σε περιπτώσεις όπου η γλώσσα-πηγή και η γλώσσα-υποδοχής έχουν αρκετό κοινό λεξιλόγιο – κυρίως περιπτώσεις όπου οι γλώσσες συνδέονται αρκετά στενά μεταξύ τους ή, ακόμη, είναι διάλεκτοι της ίδιας γλώσσας, π.χ. η αμερικανική αγγλική έχει υιοθετήσει πολλές λέξεις από την αφροαμερικανική καθομιλουμένη αγγλική [AAVE], από άτομα που δεν μιλούν την AAVE και που δεν γνωρίζουν τα δομικά της χαρακτηριστικά.

Διαπραγμάτευση [negotiation]

Ο μηχανισμός «διαπραγμάτευσης» τίθεται σε λειτουργία όταν ομιλητές αλλάζουν τη γλώσσα τους (A) προκειμένου να προσεγγίσουν αυτά που θεωρούν ότι είναι τα μοτίβα άλλης γλώσσας ή διαλέκτου (B).

Συνειδητή απόφαση [deliberate decision]

Η ιδέα ότι οι ομιλητές μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στη γλώσσα τους απλώς αποφασίζοντας συνειδητά να κάνουν κάτι τέτοιο δεν είναι εντελώς φανταστική. Το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα συνειδητής αλλαγής στη γλώσσα είναι η περίπτωση του μεταρρυθμιστή της εσθονικής, Johannes Aavik, ο οποίος στις αρχές του 20ού αιώνα επινόησε περίπου 200 καινούργιες λέξεις και έναν αριθμό μορφολογικών και συντακτικών καινοτομιών για τη σάνταρ εσθονική.